

הקומה ה-31:

מגדל האוניברסיטה והפאלוגוצנטריזם הציוני

אילן גור-זאב

החוג לחינוך, אוניברסיטת חיפה

פסגת הר הכרמל, המיוערת באורני הקרן הקיימת, מבטאת את מהותו הציונית של הרכס כולו. הציונות המגשימה סילקה מהכרמל את סייגי התרבויות האחרות, מחקה את זיכרון או כלאה אותן במוזיאונים ובספרי היסטוריה של עצמה, הגלתה את התושבים, סילקה את השמות, בנתה מגדלי בטון על ה"שממה" הבלתי מטוהרת, והפכה את הבתים שנותרו לאתרי תיירות ולמושבים של אמנים המחפשים טבע נקי מקלקלות תרבות האספלט. עין חוד נהפכה לעין הוד, המוחרקה נהפכה לנקודת תצפית במסלול טיולים. על פסגת ההר נבנה מגדל גבוה המכריז, בכל 31 קומותיו, על הצלחת המפעל הציוני, וחושף את מחירו.

"מגדל" אוניברסיטת חיפה, "מגדל אשכול" בשמו הרשמי, מזדקף מפסגת הכרמל. זקפת ה"מגדל" קורעת את הרכס; היא עוברת בתוך חורש טבעי וביערות האורן של העיר חיפה, ובסמוך לשרידי יישובים פלסטיניים ובוסתניהם החרבים. הוא, החלשלוש, משקיף, יהיר וקרתיני על שפלת החוף, דרומה וצפונה עד אינסוף, כמו נמתח-נמשך לכיוון ארצות המערב, מנסה ככל יכולתו להתגבר על עוברת היותו נטוע במרחב ה"אחר"; מבקש להתנתק מאדמת אסיה ולהיות למגדל שן התלוי באוויר — זר להיסטוריה, לחברה, לתרבות ולעתיד של הרכס, שבו קבורים יסודותיו.

בימים רגילים, וללא כל מכשירי עזר, אפשר לראות מבעד לקומת התצפית של ה"מגדל" את צור וצידון ואת כתר החרמון מזה, ואת חופי הדרום חסרי הגבול מזה. במאמץ מסוים, מצוידים באמצעים המתאימים, אפשר לפקוד ממנו את ארץ-ישראל השלמה — מטורקיה ועד מצרים. הבאים ממערב אינם יכולים שלא להיתקל בהזדקרותו המפוארת, הקורעת את המרקם הטבעי של הכרמל, פורצת לשמים בכיעור שכמעט אי-אפשר להסתיר, אבל אפשר להסתתר מפניו כשנשאבים למבוכי המגדל ונבלעים בסבך האדמיניסטרציה, הכיבודים, האילוצים והאפרוריות, הממלאים את חלליו. דרך אחרת להימנע

מכיעור זה היא להביט במגדל, ביום רגיל, מכיוון השקיקה היומיומית שמתחתיו — מן העיר חיפה, מהקירות וממפעלי התעשייה המפרנסים עגנת עשן סמיכה ורעילה, שבימים כתיקונם מחבקת גם את ה"מגדל" ומאגדת את ההצלחה האקדמית, הטכנולוגית והחרושתית של ישראל.

ההתנשאות היהירה כלפי חוץ משתקפת ומעוגנת בהיררכיה האוניברסיטאית, המארגנת את המרחב האנכי של המגדל. הקומות התחתונות מאכלסות את מזכירות החוגים ואת חדרי המרצים, הרכובים על כתפי הקומה של אולמות ההרצאות והספרייה. בקומות העליונות של ה"מגדל" מרוכזת הצמרת האדמיניסטרטיבית של האוניברסיטה, כשכל קומה מאכלסת בעלי מעמד גבוה יותר וסמכויות רבות יותר מאלה שבקומה מתחתיה. כך עד לקומה ה-29, שבה מתכנס סנאט האוניברסיטה, ובו מרוכזות העוצמה והעצמאות האקדמיות. בקומה ה-30 משקיף מעין חלון ראווה אקדמי — אולם הרצאות גדול שבו מציגה האוניברסיטה את מיטב מחקריה, ושאליו מוזמנים חוקרים מארצות הגויים להרצות את דבריהם לנוכח הקירות השקופים, המאפשרים תחושת שליטה, רוחב, פרספקטיבה ורוממות.

יחסי הכוח המוכּנים ב"מגדל" מאפשרים זרימה מתמדת של אינפורמציה באמצעות מערכת התקשורת האלקטרונית, אולם מונעים דיאלוג. המבנה חוסם בעילות מפגשים אקדמיים ואנושיים של אלה המנסים לפרוץ את ההיררכיה ולבוא במגע עם שאר דיירי ה"מגדל", או של אלה המבקשים לשוטט במרחב כשהם קוראים ספר או מנהלים שיחה אינטלקטואלית ערה. המפגש הוא עדיין אופציה פתוחה, אך על כל ניסיון לממשו מוטלות סנקציות אנונימיות בדמות טיפוס מתיש בגרם מדרגות מוזנח ובלתי מאוורר, או בצורת מערכת מעליות המצויה תדיר בעומס־יתר. כשהמעליות פועלות, הן מבטאות את החופש האקדמי בשיא תפארתו: עוצרות במקומות בלתי צפויים, מסרבות להגיע לקומות שאינן נראות להן, וצופנות תמיד את הבלתי צפוי. המעליות מספקות לאוניברסיטה פתיחות מתמדת, ערנות לקיומו של ה"עדיין לא" או למשותו של המימד הבלתי צפוי או הבלתי נשלט שבחיים, מתסיסות ערנות אקזיסטנציאלית העשויה להפרות את הרוח הרפלקסיבית במיטבה. הן יוצרות או מאפשרות מצבים קיומיים מיוחדים, ומכוננות מפגשים בלתי צפויים ופוריים מבחינה אינטלקטואלית ואנושית. דווקא מתוך המפגשים הכפויים, מההתקהלויות הלא-מתוכננות ומהדיאלוגים הבלתי נשלטים, הצומחים מתוך חוויות משותפות של היתקעות במעלית חשוכה או המתנה אינסופית למעלית עם בר-פלוגתא מרתק, עשויות לצמוח התקשרויות אנושיות ואינטלקטואליות המורדות בהיגיון הפנימי של ה"מגדל".

(מ) על כל אלה חולֶּשֶׁת הדיוטה העליונה, קומת האנטנות. זו הקומה

הבלתי מסומנת, הנעלמת, שהכל ב"מגדל" מוביל אליה. זוהי הקומה שאי־אפשר להתעלם ממנה כשמסתכלים על הבניין מבחוץ, אולם שום שלט בתוך ה"מגדל" אינו מפנה אליה, ושום עַד אינו מעיד מבפנים על קיומה ועל תכליותיה. הקומה הבלתי מסומנת מעוטרת באנטנות ענקיות, בצלחות תקשורת, במכשירי מלחמה אלקטרונית וכנראה קרינה מסוכנת־בלתי־מדוברת, המשפיעה על בריאות העובדים ב"מגדל" ובעיר שלמרגלותיו; הדיבור על הנעשה בקומה ה־31, או על עצם קיומה, אסור עליהם או נמנע מהם. בקומה הקיימת־לא־קיימת רוחשים חיים, המזכירים למי שעדיין זקוק לתזכורת, שגם במציאות פוסט־מודרנית, הפרויקט הלאומי המודרני, והאלימות הצבאית הכרוכה בו, אינם נעלמים. האם ה"מגדל" נבנה, למעשה, למען הקומה ה־31, וכל ההתרחשות האקדמית שב־30 הקומות הכפופות לו אינה אלא אליבי? או שמא מדובר רק בדר־קיום אקדמי־צבאי, המגויס לתכלית השליטה והשעתוק הציוני־קפיטליסטי במסווה של חקירה מדעית אוטונומית?

ניטיב להבין את ה"מגדל" שבהר הכרמל, אם נבחן אותו על רקע "מגדל" אחר בהיסטוריה האנושית, שגם בו שיחקו תפקיד מרכזי ידע וכוח, תורים למעליות וההפתעות שבתוכן. מן העדות שהותירו מנצחי האוטופיסטים הראשונים, אפשר לשחזר את עקבות הניסיון של ה"מגדל" ההוא. בספר בראשית (ט, 4) אנו שומעים הד לניסיון הראשון של אלה שאמרו: "נבנה לנו עיר ומגדל, וראשו בשמים, ונעשה לנו שם פן נפוצ על פני כל הארץ". זה הביטוי לתשוקה האירוטית שעמדה ביסוד ההיסטוריה האנושית, במוכּנה כתולדות הניסיון לבצע רפלקסיה על ממלכת ההכרח, וכתולדות המאמץ לחרוג מממלכה זו. האירוטיקה האוטופיסטית לא היתה יכולה להשלים עם שכחת המרד כנגד קללות "בזיעת אפיון תאכל לחם" ו"בעצב תלדי בנים", קללות שהופנו אל אדם וחוה, אשר גורשו מגן העדן לאחר שאכלו מעץ הדעת טוב ורע. לבני האדם, שאכלו מעץ הדעת טוב ורע, לא היו תשובות משום שעסיס הפרי לא הכיל תמציות אפיסטמולוגיות, אלא תשוקה לטרנסצנדנציה־הקודמת־לידיעה, במובנה כמערך של תשובות מושלמות וסופיות לכל השאלות האפשריות. הטרנסצנדנציה התבטאה בסירוב מוחלט לפרגמטיזם ולניהיליזם, וכן במחויבות מוחלטת לחריגה מעולם נעדר משמעות ומהוויה בלתי צודקת.

ניסיון החריגה הראשון בהיסטוריה מתחולל מתוך המתח שבין לשון גן העדן (שכבר הכילה את היסוד האנטי־אלוהי) לבין לשון בוני המגדל; מתח החושף את פתיחותה של היישות, את אי־ההיקבעות המוחלטת ואת החירות של היש האנושי, הקודמת לכל דוגמה. גם האלוהים הבין זאת כשעמד לנוכח ה"מגדל", שדומה היה כי עוד רגע יבטל את התיחום בין הארץ לבין השמיים, בין העולם הזה לעולם הגן־עֶדְנִי, בין האדם לאלוהים. לכן אמר האלוהים "הבה

נרדה ונבלה שם שפתם", כיוון ש"עם אחד ושפה אחת לכלם וזה החלם לעשות ועתה לא יִבְצַר מהם כל אשר יזמו לעשות". וההמשך ידוע. האלוהים בלל את שפתם. בכך יצר את בעיית הפילוסופיה וריבוי הערים והתרבויות, ואת המלחמה על הידע ואת הגאולה ואת חינוך ה"אחר", שמבטיחים את האנטי־דתיות של הדתות, ואת הדוגמות השונות, החוסמות, כל אחת באמצעה־היא, את השיבה אל האוטופיה ההומניסטית של בוני מגדל בבל. כך נחסמת הדרך אל האוטופיה החיובית היונקת ממסורת התכליות המקוריות של האוטופיסטים; מסורת שהצליחו למחוק אויביהם, קנאי השם, משעתקי הדוגמות וסרבני האוטופיה ההומניסטית לדורותיהם.

ואולם, על אף שסיפור בוני מגדל בבל נמחק מהזיכרון, הוא השאיר עקבות. העקבות הללו, והארוס שביסודם, עומדים ביסוד האוטופיה השלילית והאידיאה של האקדמיה מאז ניצחון האל על האוטופיסטים, שמעולם לא היה ניצחון מושלם. גם אחרי הריסת המגדל וניפוץ האוטופיה ההומניסטית שלו, לא ניטלה לחלוטין מבני האדם אנושיותם, והארוס הרפלקסיבי והתביעה לטרנסצנדנציה ממשיכים להתל באלוהים ובקנאיו, גם כאשר נדמה להם כי השתחררו לחלוטין מכל שריד מטאפיסי, ונהפכו לצרכנים/יצרנים יעילים גרידא של אמונות נצחיות ושל מוצרים מתכלים, המביטים בציניות על כל פיסת מחשבה, אחריות או חסד.

האוניברסיטה תמיד היתה בת העולם הזה, חלק מן ההיסטוריה ואיבר מאיבריו של מערך כוחות, אינטרסים, עוול, נאיביות וקדמה. אך היא היתה גם יותר מזה; האוניברסיטה, ולו בעל כורחה, הכילה גם את האידיאל האקדמי שפרנס את הרוח החופשית, את התשוקה להתגברות על המובן מאליו ואת החריגה, שהיא כבנייה מחודשת של מגדל בבל, הטמונה בכל חקירה מדעית ראויה. האוניברסיטה, בניגוד לאקדמיה, ביטאה את דרכם של שונאי הבונים של מגדל בבל, גם כשהתנגשה עם דת קנאי השם, כרתה עמם בריתות או התחרתה אִתם בתשוקה לדוגמה ה"אמיתית", האחרונה, לתשובה האחת, לסיום מלאכת בנייתו של מגדל בבל, לחיסול השאלות באמצעות איזו נירוונה, או "ידיעה אובייקטיבית", או למצער באמצעות קונסנזוס מפיס, הבנוי על סולידריות שאינה מאפשרת דיאלוג. בדיאלקטיקה שבין האוניברסיטה לאקדמיה נמשכת היריבות בין האלוהים לבין בני האדם או בין התשוקה ל"שיבה הביתה" אל המוות (או אל הדבקות המוחלטת באל, אל התשובות האחרונות והוודאיות) לבין הארוס של האוטופיה הנגטיבית של בוני מגדל בבל.

לגירסה הישראלית של מתח זה יש ביטויים ייחודיים. אחד מהם מגולם בבניין ה"מגדל" של הר הכרמל ובחיים ה"אקדמיים" של יושביו, המתגייסים־מחדש מדי בוקר לשעתק בתוכו את שלילת האידיאל האקדמי

ואת מחיקת הארוס של בוני המגדל בעלי האוטופיה ההומניסטית. במציאות הפוסטמודרנית, נעדרת ה"רוח" והטרנסצנדנציה, לא מופיעים האלוהים ובני האלוהים להחריב את ה"מגדל", ואין כוח טרנסצנדנטי אבסולוטי הפועל כדי לבלול את שפתם של החוקרים באוניברסיטה. אין מי שייקח אחריות על שיבוש האידיאולוגיה שלהם, וינסה להורסם. אין כוונת מכון ביסוד התהליך ההורס את המסד הכלכלי והתרבותי של האוניברסיטה המודרנית, שעל יסודותיו בנוי "מגדל" המשקף, לדעת כמה מן הפוסטמודרניסטים, את הלוגיקה הזכרית, הפאלית, הכוחנית, המבקשת ארגומנטים, טיעונים ליניאריים ותשובות סופיות, או לפחות "יעילות". ואולם, האידיאולוגיה המדעית המודרנית מתפוררת ביעילות לא פחותה מזו של האלימות האלוהית, שהחריבה את מגדל בבל. זוהי תופעה אוניברסלית.

בישראל נכון הדבר לא רק לגבי האידיאולוגיה המדעית המודרניסטית, אלא גם לגבי רתימתה לפרויקט בניין האומה הישראלית והבנייה/מחיקה של המציאות היהודית-פלסטינית. האוניברסיטה שעל הר הכרמל עומדת על תלה, אבל, כמו חברותיה בירושלים ובתל-אביב ובבאר-שבע, היא מאבדת במהירות את האפשרויות והתפקיד המודרניסטיים שלה, גם כמוסד מחקר והוראה וגם כאיבר מאיבריו של הפרויקט הציוני. רבים מהעֲרַנִּים שכיושבי ה"מגדל" שעל הר הכרמל מכירים בכך, שאין אפשרות להמשיך לחיות בתוכו את עולם האתמול, שבו אוניברסיטה ביטאה את אידיאל האוטונומיה של הרוח, את הביקורתיות חסרת הגבולות, ואת הפרויקט של חשיפת האמת על העולם והנחלת ידע־העל. הם מודעים לכך שמעמד הידע השתנה, שאופני ייצור ה"סובייקט" השתכללו, ושאינן האוניברסיטה יכולה עוד להמשיך ולהתהדר בפרויקט הטרנסצנדנציה, השחרור, או החינוך הגבוה לכל, שהיתה יכולה להבטיח במודרניות. רבים אחרים אינם מודעים לשינוי, והם מחפשים דרכים להשביע את הדרישות הבאות "מבחוץ", כדי להשאיר את ה"מגדל" על כנו ולשמר את החיים הטובים שבתוכו ללא נזקים חמורים. אחרים עושים ככל יכולתם למסור את ה"מגדל" לשירות האלימות החדשות, מנסים להפגין את יעילותן, רווחיותן ותכליותן, על פי אמות מידה פוסטמודרניסטיות ודרישות ה"שוק".

אף על פי כן, גם במקום גלותו, האידיאל האקדמי נוכח ב"מגדל" — גם אם על דרך השלילה. הארוס של בוני מגדל בבל לא נוצח על ידי הפאלוגוצנטריזם הציוני, והוא לא יחוסל גם על ידי התמסרותן של אוניברסיטאות לחרושת התרבות הפוסטמודרנית ולתהליכי הגלובליזציה הקפיטליסטית.

